

УДК 378.147

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-1999-2008](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1999-2008)

Остапенко Емілія Миколаївна кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри біологічної фізики, медичної апаратури та інформатики, Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0001-8264-6304>

Чередник Лідія Миколаївна кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки гуманітарно-педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-1006-1363>

Діра Надія Олександрівна доктор філософії (PhD), доцент кафедри педагогіки, Бердянський державний педагогічний університет, тимчасово переміщений до м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0001-5523-7943>

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У процесі дослідження автори здійснили комплексний аналіз проблеми розвитку педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти в контексті інтенсивної цифровізації освітнього процесу. Актуальність дослідження підтверджується безпрецедентною трансформацією соціально-професійної ролі викладача, який в умовах гібридного навчання, викликів воєнного стану і технологічної модернізації має виступати не лише як транслятор знань, а як фасилітатор, коуч, тьютор та лідер змін, здатний до самоорганізації та адаптивності. Був використаний компетентнісний та системний аналіз для теоретичного обґрунтування структури педагогічної майстерності викладача, яка, окрім базових складових, повинна включати цифрову дидактичну та стратегічну компетентності. Сфокусовано увагу на доцільності вважати сформовану педагогічну майстерність інтегративною якістю особистості, яка забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі та здатність до гуманізації знань у цифровому середовищі, що відповідає засадам «Педагогіки Добра» академіка І. Зязюна.

В результаті дослідження встановлено, що педагогічне спілкування є ключовим елементом майстерності викладача, що забезпечує реалізацію

цілей навчання, виховання та розвитку. В умовах цифровізації воно вимагає інтеграції комунікативної і цифрової компетентності для підтримки емоційно-психологічного контакту у гібридних форматах. Майстерність проявляється у здатності створювати довірливу атмосферу та стимулювати діалог незалежно від каналу взаємодії, що є основою ефективності освіти.

Виокремлено ключові зовнішні чинники впливу (суспільний запит, управлінська спроможність, цифрова інфраструктура) та педагогічні технології (проектне та проблемне навчання), необхідні для ефективного підвищення майстерності в ЗВО. Обґрунтовано, що розвиток майстерності є динамічним процесом самоорганізації, обмеженим лише можливостями самореалізації викладача та відповідальністю за свою справу. В результаті проведеного педагогічного дискурсу, виокремлено рекомендації, спрямовані на системний розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти у сучасному цифровому освітньому просторі.

Ключові слова: педагогічна майстерність, професійна майстерність, цифровізація, цифрова компетентність, викладач ЗВО.

Ostapenko Emiliia Mykolaivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Biological Physics, Medical Equipment and Informatics, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, <https://orcid.org/0000-0001-8264-6304>

Cherednyk Lidiia Mykolaivna Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor at the Department of Pedagogy of the Faculty of Humanities and Pedagogy National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, м. Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-1006-1363>

Dira Nadiia Oleksandrivna PhD, Associate Professor of the Department of Pedagogy at Berdiansk State Pedagogical University, temporarily relocated to Zaporizhzhia, orcid.org/0000-0001-5523-7943

DEVELOPMENT OF TEACHING SKILLS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION LECTURERS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. In the course of the study, the authors conducted a comprehensive analysis of the problem of developing the pedagogical skills of higher education teachers in the context of the intensive digitalization of the educational process. The relevance of the study is confirmed by the unprecedented transformation of the socio-professional role of the teacher, who, in the conditions

of hybrid learning, the challenges of martial law, and technological modernization, must act not only as a transmitter of knowledge, but also as a facilitator, coach, tutor, and leader of change, capable of self-organization and adaptability. Competency-based and systematic analysis was used to theoretically substantiate the structure of a teacher's pedagogical skills, which, in addition to the basic components, should include digital didactic and strategic competencies. The focus is on the expediency of considering the formed pedagogical skills as an integrative quality of personality, which ensures self-organization of a high level of professional activity on a reflective basis and the ability to humanize knowledge in a digital environment, which corresponds to the principles of “Pedagogy of Good” by Academician I. Ziaziun.

The study found that pedagogical communication is a key element of teaching skills, ensuring the achievement of learning, education, and development goals. In the context of digitalization, it requires the integration of communicative and digital competence to maintain emotional and psychological contact in hybrid formats. Mastery manifests itself in the ability to create a trusting atmosphere and stimulate dialogue regardless of the channel of interaction, which is the basis for effective education.

Key external factors of influence (social demand, managerial capacity, digital infrastructure) and pedagogical technologies (project-based and problem-based learning) necessary for the effective improvement of skills in higher education institutions are identified. It is argued that the development of skills is a dynamic process of self-organization, limited only by the teacher's opportunities for self-realization and responsibility for their work. As a result of the pedagogical discourse, recommendations are identified aimed at the systematic development of the pedagogical skills of teachers in higher education institutions in the modern digital educational space.

Keywords: pedagogical skills, professional skills, digitalization, digital competence, higher education institution teacher.

Постановка проблеми. Досліджувана наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти (далі - ЗВО), відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [3], становить невід'ємний компонент освітнього процесу. Її ключова мета — забезпечити інтеграцію наукової, освітньої та виробничої діяльності у системі вищої освіти. З впровадженням Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України відбувається суттєва зміна механізму організації цієї діяльності. Предмет наукової й інноваційної роботи активно переміщується в Електронне освітнє середовище. Як наслідок, наукова діяльність стає більш відкритою і прозорою. Це вимагає обов'язкової верифікації одержаних наукових

результатів, включаючи перевірку на наукову новизну, достовірність, відсутність плагіату в цифровому просторі. Враховуючи безпрецедентні виклики, сучасний розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти в умовах цифровізації освітнього процесу має розглядатися як багатоаспектний, важливий процес. Цей розвиток не може зводитися лише до технічного освоєння цифрових інструментів. Він вимагає переорієнтації з позицій особистісно-професійної діяльності суб'єктів педагогічної дії в умовах як воєнного стану, так і прискореної технологічної модернізації.

Метою є забезпечення їхнього повноцінного функціонування, психологічної адаптації до нових реалій, де гібридні формати навчання стають нормою. Важливою є необхідність збереження стабільності, сталості розвитку та незалежності Української держави, а також реалізації національних пріоритетів в освіті через ефективне впровадження цифрової дидактики. Таким чином, розвиток майстерності викладача розглядається як динамічний процес самоорганізації і саморозвитку, спрямований на формування ефективних лідерів змін, здатних до гнучкої, інноваційної роботи в умовах цифрового, але невизначеного освітнього середовища. Це інтегрально поєднує військово-політичні, соціально-психологічні та технологічні аспекти.

До того ж, взявши до уваги своєрідність досліджуваного конструкту, принципово важливо не лише вдосконалювати професійну компетентність викладачів ЗВО, але й розуміти її багатокомпонентну структуру. Ця компетентність охоплює низку взаємопов'язаних складових, які виходять за межі суто дидактичних навичок. Зокрема, вона включає аксіологічний компонент, який формується через критичну оцінку та присвоєння загальнолюдських цінностей. Не менш важливим є культуротворчий компонент, що відображає активну участь викладача у різних культурних сферах (академічна, креативна). Компетентність також містить життєтворчий компонент – здатність до організації власного життя та адаптації до змін у мікросоціумі, а також морально-естетичний та громадянський компоненти, які передбачають досвід гуманної поведінки, толерантності та активної участі у суспільно корисних справах. Цей комплексний підхід є запорукою цілісного розвитку педагогічної майстерності. У сучасних умовах цифрова компетентність викладача є не просто додатковою навичкою, а фундаментальним імперативом його професійної діяльності, що актуалізується потребою у забезпеченні безперервності та якості освіти в умовах гібридних і дистанційних форматів. Вона являє собою інтегративну якість, що охоплює не лише технічне володіння інструментами (hard skills), але й цифрову дидактику й інформаційну культуру. Компетентність включає здатність ефективно використовувати LMS-платформи для

організації змішаного навчання, створювати якісний мультимедійний контент, застосовувати інструменти для віртуального оцінювання та аналізу навчальних даних. Крім того, вона передбачає вміння забезпечувати кібербезпеку освітнього процесу, дотримуватися академічної доброчесності в цифровому середовищі та оцінювати достовірність мережевих ресурсів, перетворюючи викладача на технологічно обізнаного фасилітатора освітніх змін.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та методичному розкритті сутності й умов розвитку педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти в контексті цифровізації освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність викладача, завжди була об'єктом підвищеної уваги значної кількості наукових досліджень. Серед науковців, які досліджували питання «педагогічної майстерності» та «професійної майстерності» виділимо В. Андрущенко, Т. Печерицю, З. Курлянд, І. Білецьку, В. Юрченко, В. Вакуленка, Ю. Ірхіну та ін.

Існує певна варіативність у використанні науковцями термінів «педагогічна майстерність» і «професійна майстерність». Ми поділяємо позицію З. Курлянд [7], згідно з якою термін «професійна майстерність» є значно ширшим за обсягом. Вчена аргументує це тим, що «педагогічна майстерність» сфокусована на виконанні функцій власне педагогічного процесу, тобто на навчанні та вихованні. Натомість, «професійна майстерність» викладача ЗВО додатково охоплює науково-дослідну діяльність, що є невід'ємною складовою їхньої роботи.

Науковиця Т. Печериця [9] вважає, що «основи професійної майстерності» мають закладатися з початку підготовки майбутнього викладача ЗВО.

Методологія. У процесі дослідження авторами було забезпечено використання потенціалу компетентнісного та системного наукових підходів. Їхня сукупність дозволила здійснити всебічний та глибокий аналіз психолого-педагогічної літератури, присвяченої обраній темі. Це сприяло не лише глибшому осмисленню теоретичних засад, але й конкретизації своєрідності наявних наукових концепцій і поглядів, що, своєю чергою, дозволило більш обґрунтовано сформулювати висновки, спрямовані на подальший розвиток і вирішення актуальних проблемних питань.

Виклад основного матеріалу. Концептуалізуючи засади «Педагогіки Добра», фундатор теорії «Педагогічної майстерності», академік Іван Андрійович Зязюн (1930–2014), визначав освіту як «наукове утворення» відкритого типу. Він наголошував, що буття індивіда лише обумовлюється, але не детермінується зовнішніми обставинами. З цієї позиції випливає, що педагоги, які самі є постійними учнями, не можуть бути ізольовані від

суспільних процесів [4]. Саме педагогічна майстерність — яка розглядається як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі — є визначальною для ефективності поступу сучасної української освіти. Ця ефективність досягається через «опочуттєвлення» та «олюднення» професійних знань і вмінь, що реалізується безпосередньо через дії Педагога.

На переконання академіка І. Зязюна, який виокремлював принцип «свобідності» у професійній підготовці національної педагогічної еліти, викладач ЗВО має бути найактивнішим суб'єктом освітнього процесу. Його активність повинна мати внутрішню мотивацію, а не диктуватися адміністративним примусом. Свобідна діяльність педагога є необхідною передумовою ефективного функціонування освітнього процесу. І. Зязюн стверджував, що єдиними обмеженнями свободи викладача мають бути власні можливості самореалізації через педагогічну дію та висока відповідальність за результати своєї праці. Відповідно до ключової ролі педагога в суспільстві, його правове та матеріальне становище мусить бути підняте на належну висоту для забезпечення привабливості професії для всіх здібних громадян [4].

Найвищий рівень методичної майстерності викладача (педагогічної майстерності) досягається тоді, коли засвоєні методики повністю інтегруються в його професійну особистість. На цьому етапі методика трансцендує і перестає бути зовнішнім набором правил, а стає невід'ємною частиною індивідуального стилю. Це дозволяє педагогу самостійно і ситуативно генерувати найбільш релевантні прийоми й інструменти, необхідні для конкретного освітнього контексту. Таким чином, викладач переходить від керування методикою до творчого продукування власної унікальної методичної системи [1].

Аналіз наукових праць [1;2;8] та власний педагогічний досвід дозволяє зробити висновки, що для забезпечення високої ефективності викладання недостатньо лише володіти педагогічною майстерністю. Важливим є інтегроване застосування допоміжних педагогічних технологій, які функціонально доповнюють і розширюють можливості педагога.

Зокрема, ці технології мають бути спрямовані на систематичне набуття здобувачами досвіду наукової діяльності. Це реалізується шляхом активного використання проектного навчання та проблемного навчання. Ці підходи стимулюють критичне мислення, самостійний пошук рішень та науково-дослідну ініціативу, готуючи здобувачів до інноваційної діяльності у професійній сфері.

У науковому контексті, професійно-педагогічна компетентність викладача ЗВО трактується як інтегративна якість педагога [5]. Ця якість

формується в процесі навчання і розвивається під час безпосередньої професійної діяльності. Вона являє собою систему ключових, загальних та спеціальних компетенцій, що, у сукупності, утворюють професійно значущі властивості особистості. Фінальною метою цієї інтеграції є забезпечення успішної та ефективної реалізації педагогічної діяльності-дії.

Базова складова педагогічної компетентності викладачів ЗВО інтегрує систему ключових (соціальна, комунікативна, загальнокультурна, когнітивна) та загальних (мовна, мовленнєва, цифрова, валеологічна, екологічна та інші) компетенцій. Однак, цієї сукупності недостатньо для адекватного відображення поліфункціонального характеру педагогічної дії. Відповідно, існує нагальна потреба у визначенні та включенні до системи професійної підготовки майбутніх викладачів ЗВО додаткового ряду професійно-педагогічних компетенцій, які забезпечують успішну реалізацію складних, багатогранних освітніх завдань.

Здійснюючи аналітичний огляд відзначаємо, що на професійний розвиток викладача за межами його індивідуальної діяльності впливає низка зовнішніх чинників:

1. Суспільний запит на якість. Соціальна потреба й очікування суспільства щодо наявності у викладачів високого рівня педагогічної майстерності та інноваційної готовності.

2. Управлінська спроможність. Професійна підготовленість адміністративно-управлінського персоналу ЗВО та освітніх органів у сфері стратегічного планування і підвищення якості освіти усіх рівнів.

3. Ресурсне забезпечення та статус. Наявність зовнішніх ресурсів (включаючи можливість протекції), матеріальне становище викладачів як фактор, що стимулює залучення й утримання висококваліфікованих кадрів.

4. Інституційне середовище. Стан та рівень розвитку корпоративної культури, інституційного середовища ЗВО, що сприяє обміну досвідом та визнанню професійних досягнень.

5. Нормативно-правова база: наявність сприятливої та гнучкої нормативно-правової бази (на рівні держави та ЗВО), яка стимулює інноваційну діяльність, дослідницьку роботу і постійне підвищення кваліфікації.

6. Цифрова інфраструктура. Ступінь розвитку і доступність сучасної цифрової інфраструктури (технологічні платформи, доступ до високошвидкісного Інтернету, ліцензійне програмне забезпечення), що є необхідною передумовою для роботи в умовах цифровізації.

Важливим елементом педагогічної майстерності є педагогічне спілкування у закладі освіти. Як сфера реалізації майстерності та творчості педагога, воно відрізняється неповторністю своїх елементів, зв'язків та

взаємовідносин. У цьому контексті спілкування є процесом вирішення основних педагогічних цілей — навчання, виховання, розвитку, а вони завжди є своєрідними та індивідуально неповторними. Сучасне педагогічне спілкування в умовах цифровізації і змішаного чи дистанційного навчання вимагає від викладача інтеграції комунікативної й цифрової компетентності. Це означає здатність підтримувати емоційно-психологічний контакт зі здобувачами освіти як під час очних занять, так і через асинхронні або синхронні цифрові канали. Майстерність викладача проявляється у вмінні створювати довірливу атмосферу, стимулювати діалог та рефлексію незалежно від формату взаємодії, що є ключовим для особистісного та професійного розвитку студентів і підвищення ефективності освітнього процесу.

В результаті проведеного педагогічного дискурсу, який базувався на основі аналізу наукових джерел та саморефлексії досвіду викладацької діяльності в умовах цифровізації, виокремлено рекомендації, спрямовані на системний розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти у сучасному цифровому освітньому просторі:

1. Необхідний якісний перехід від простого технічного володіння цифровими інструментами до їхнього методично обґрунтованого застосування. Рекомендується поглиблене опанування LMS-платформ, використання функціоналу платформ управління навчанням не лише як сховища матеріалів, а як інтерактивного інструменту для автоматизації зворотного зв'язку, гейміфікації й аналізу навчальних даних для персоналізації освітніх траєкторій.

2. Педагогічна майстерність у цифровому середовищі вимагає від викладача здатності розвивати якості самоменеджменту, рефлексії у себе та у здобувачів.

3. Посилення цифрової безпеки й етики, адже збільшення онлайн-присутності вимагає підвищеної уваги до етичних та безпекових аспектів.

4. Інтеграція наукової діяльності та інновацій. Розвиток майстерності нерозривно пов'язаний з науковою активністю, тому варто спрямувати зусилля на розробку міждисциплінарних науково-дослідницьких проєктів, які використовують цифрові інструменти (аналіз великих даних, моделювання) і дозволяють вирішувати здобувачам реальні проблемні ситуації у сфері їхньої майбутньої професійної діяльності.

Висновки. У процесі дослідження авторами встановлено, що розвиток педагогічної майстерності викладачів ЗВО в умовах цифровізації вимагає комплексної трансформації їхньої професійно-педагогічної компетентності. Ключовою вимогою є опанування цифрової дидактики й інтеграція її в освітній процес. Майстерність викладача має базуватися на

самоорганізації, рефлексії та здатності виконувати нові ролі (фасилітатора, тьютора). Розвиток цієї майстерності є необхідним чинником для забезпечення якості та стійкості української вищої освіти. *Перспективи подальших досліджень* вбачаємо в розробці моделі розвитку педагогічної майстерності викладачів ЗВО, яка інтегрує цифрову дидактику та навички саморегуляції.

Література

1. Андрієвський Б. М. Організаційно-педагогічні умови розвитку професійної майстерності викладача. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, (96), 2021, с.49-53.
2. Бойко Н., Машинська Н. Розвиток професійної майстерності викладача вищої школи упродовж життя. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, (1), 2022, с.89-96.
3. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII, ухвалений 1 липня 2014 року. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 27.10.2025).
4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : Наук.-метод. посіб. К.: МАУП, 2000. 312с. URL:https://www.pedagogicmaster.com.ua/public/Pedagogika_dobra.pdf (дата звернення: 27.10.2025).
5. Козубцов І. М. Розділ 6 розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти в цифровому освітньому середовищі у повоєнний час. *Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 11 від 24 жовтня 2024 року)*, 142 с.
6. Козубцов І. Розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти в цифровому освітньому середовищі у повоєнний час. 2014. С.142-148 URL:https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742926/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8C_2024.pdf#page=143
7. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності : [навч. посіб.] Одеса: УКМН, 2015. 160 с.
8. Лавріненко О. А. Розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти в цифровому освітньому середовищі у повоєнний час / Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2024. Електронне видання. 125 с.
9. Печериця Т. Особистість – фундаментальне поняття педагогічної науки. *Вища освіта України*, № 2. 2006. С. 116-119

References

1. Andriievskiy B. M. (2021). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy rozvytku profesiinoi maisternosti vykladacha [Organizational and pedagogical conditions for the development of professional skills of teachers]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky»*, (96), s.49-53.
2. Boiko N., Mashynska N. (2022). Rozvytok profesiinoi maisternosti vykladacha vyshchoi shkoly uprodovzh zhyttia [Lifelong development of professional skills of higher education teachers]. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, (1), s.89-96.
3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine “On Higher Education”] № 1556-VII, ukhvalenyi 1 lypnia 2014 roku. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (data zvernennia: 27.10.2025).

4. Ziazium I. A. (2000). Pedahohika dobra: idealy i realii : Nauk.-metod. Posib [Pedagogy of Goodness: Ideals and Realities: Scientific and Methodological Manual.]. K. :MAUP, 312s. URL:https://www.pedagogicmaster.com.ua/public/Pedagogika_dobra.pdf (data zvernennia: 27.10.2025).

5. Kozubtsov I. M. (2024). Rozdil 6 rozvytok pedahohichnoi maisternosti vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity v tsyfrovomu osvitnomu seredovyskhi u povoienni chas [Chapter 6 Development of pedagogical skills of teachers of higher education institutions in the digital educational environment in the post-war period]. Rekomendovano do druku Vchenoiu radoiu Instytutu pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziuma NAPN Ukrainy (protokol № 11 vid 24 zhovtnia 2024 roku), 142 s.

6. Kozubtsov I. (2014). Rozvytok pedahohichnoi maisternosti vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity v tsyfrovomu osvitnomu seredovyskhi u povoienni chas [Development of pedagogical skills of teachers of higher education institutions in the digital educational environment in the post-war period]. S.142-148 URL:https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742926/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8C_2024.pdf#page=143

7. Kurliand Z. N.(2015). Profesiina ustalenist vchytelia – osnova yoho pedahohichnoi maisternosti : [navch. posib.] [Professional stability of teachers – the basis of their pedagogical skills: [textbook]Odesa: UKMN, 160 s.

8. Lavrinenko O. A. (2024). Rozvytok pedahohichnoi maisternosti vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity v tsyfrovomu osvitnomu seredovyskhi u povoienni chas [Development of pedagogical skills of teachers of higher education institutions in the digital educational environment in the post-war period] / Kyiv: Vyd-vo TOV «Yurka Liubchenka». Elektronne vydannia. 125 s.

9. Pecherytsia T. (2006). Osobystist – fundamentalne poniattia pedahohichnoi nauky [Personality – a fundamental concept in pedagogical science]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, № 2. S. 116-119